

Risico-inventarisatie voor dierenwelzijn in Nederlandse slachthuizen

28 januari 2021

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
1. Inleiding.....	2
2. Methode.....	3
3. Gesprekspartners	3
3.1 Pluimveeslachthuizen	3
3.2 Hoefdierslachthuizen	3
3.3 Toezichthouders	4
3.4 Ngo's	4
3.5 Onderzoekers.....	4
4. Afbakening	4
5. Disclaimer	4
6. Slachtproces	5
6.1 Aankomst dieren bij slachthuis	5
6.2 Doden van dieren met letsel op de wagen.....	5
6.3 Wachtruimte	5
6.4 Verplaatsen.....	5
6.5 Fixeren.....	5
6.6 Bedwelmen	5
6.7 Aansnijden.....	6
6.8 Eerste slachthandeling.....	6
7. Risico's voor dierenwelzijn	6
8. Aandachtspunten voor Nederlandse slachthuizen	6
8.1 Aanvoer van dieren met specifieke welzijnsbehoeften.....	6
8.2 Zorg voor dieren met specifieke welzijnsbehoeften.....	7
8.3 Opdrijven van hoefdieren.....	7
8.4 Onbedwelmd kantelen van pluimvee	8
8.5 Elektrische bedwelmig van varkens	8
8.6 Waterbadbedwelmig van pluimvee	8
8.7 Verbloeden	9
8.8 Opleiding personeel	9
8.9 Motivatie en aansturing personeel.....	10
8.10 Continuïteit slachtproces.....	10
9. Aandachtspunten die niet met alle partijen besproken zijn	11
9.1 Conditie in de wachtruimte	11
9.2 Gasbedwelmig van varkens	11
9.3 Ruimte voor investeringen	12
9.4 Verschillen tussen slachthuizen.....	12
Bijlage 1: Overzicht van dierenwelzijnsrisico's in het slachtproces	13

Samenvatting

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft een verkenning gedaan naar de dierenwelzijnsrisico's in Nederlandse slachthuizen. Op basis van literatuuronderzoek zijn risico's voor dierenwelzijn tijdens het slachtproces in kaart gebracht. Daarnaast heeft het ministerie gesprekken gevoerd met deskundigen van slachthuizen, de Nederlandse Voedsel en Warenautoriteit (NVWA), dierenwelzijnsorganisaties (ngo's) en universiteiten. Zij konden aangeven welke risico's in Nederlandse slachthuizen de meeste aandacht vragen.

Deze risico-inventarisatie laat zien dat er geen gemeenschappelijk beeld is van de risico's voor dierenwelzijn in Nederlandse slachthuizen. Uit literatuuronderzoek blijkt dat dieren bij alle stappen in het slachtproces spanning, pijn of lijden kunnen ervaren. Deskundigen verschillen van mening over de mate waarin deze risico's in Nederlandse slachthuizen voorkomen en over de mate waarin de risico's beheerst worden. Vertegenwoordigers van slachthuizen hebben vaak een ander beeld van de dierenwelzijnsrisico's dan medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers.

Pluimveeslachthuizen erkennen de aandachtspunten die er zijn bij de verschillende stappen in het slachtproces. Maar zij herkennen zich niet in het beeld dat processtappen structureel niet op orde zouden zijn. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers benoemen onder andere problemen met onbedweld kantelen, waterbadbedwelmings en met de motivatie van het personeel. Pluimveeslachthuizen benadrukken dat zij zich houden aan de wettelijke eisen en dat zij het slachtproces en de bijbehorende risico's voor dierenwelzijn in zijn algemeenheid goed beheersen.

Hoefdierslachthuizen kunnen zich vaker herkennen in de aandachtspunten die door de andere partijen worden genoemd. Net als medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers zien zij mogelijkheden om bijvoorbeeld het opdrijven van varkens en runderen en de bijscholing van slachthuispersoneel te verbeteren. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers noemen daarnaast nog de aanvoer van dieren die ziek of kreupel zijn en het gebruik van de elektrische prikkelaar bij varkens als belangrijke aandachtspunten.

Tot slot zijn er aandachtspunten waar niet alle partijen zich over hebben uitgesproken, zoals de condities in wachtruimtes en gasbedwelmings bij varkens. Deze punten vragen om een verdere verkenning. Ook zijn er knelpunten benoemd die betrekking hebben op het hele slachtsysteem, zoals de aansturing van het personeel, de druk op het slachtproces en de ruimte die slachthuizen hebben om te investeren in dierenwelzijn.

Dit document vormt een uitgangspunt om met de betrokken partijen verder in gesprek te gaan. De genoemde aandachtspunten zijn niet onderbouwd met cijfers of statistieken en op sommige punten lopen de visies van partijen ver uiteen. Een verdere verkenning is nodig om een completer beeld te krijgen van de risico's in slachthuizen en tot concrete maatregelen te komen om het welzijn van dieren in het slachtproces beter te waarborgen.

1. Inleiding

In de afgelopen jaren zijn herhaaldelijk berichten naar buiten gekomen over misstanden in Nederlandse slachthuizen. In deze berichten werd onder andere melding gemaakt van varkens die hardhandig worden opgedreven en geslagen,¹ kreupele en zieke runderen die niet geschikt zijn voor transport en alsnog naar slachthuizen worden vervoerd² en varkens die levend in de broeibak komen.³

Naar aanleiding van deze berichten heeft de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) in februari 2020 aangekondigd dat zij het huidige productiesysteem in de dierlijke en

¹ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/artikel/5003626/varkens-slachthuis-slaan-geweld-vlees>

² <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/4696481/nvwa-greep-niet-bij-vervoer-ernstig-zieke-dieren-afgekeurd-vlees>

³ <https://www.varkensinnood.nl/nieuwsartikelen/in-nederlandse-slachthuizen-woorden-varkens-nog-steeds-levend-gekookt>

vleesketen kritisch onder de loep wil nemen.⁴ Samen met de overheid, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties wil zij onderzoeken wat de kwetsbaarheden zijn in het huidige systeem en welke maatregelen nodig zijn voor een betere borging van dierenwelzijn en voedselveiligheid.

Dit document is een eerste verkenning naar de knelpunten op het gebied van dierenwelzijn in Nederlandse slachthuizen. Het ministerie van LNV heeft op basis van bestaande rapportages van de European Food and Safety Authority (EFSA) in kaart gebracht welke risico's het slachtproces met zich meebrengt voor dierenwelzijn. Daarnaast heeft het ministerie gesprekken gevoerd met deskundigen van slachthuizen, de Nederlandse Voedsel en Warenautoriteit (NVWA), dierenwelzijnsorganisaties (hierna: ngo's) en universiteiten. Alle partijen konden aangeven in hoeverre Nederlandse slachthuizen de risico's voor dierenwelzijn beheersen en welke risico's nog extra aandacht vragen.

Deze verkenning is een weergave van de opbrengsten van het literatuuronderzoek en de gesprekken met deskundigen. Het presenteert geen algemeen of gezamenlijk beeld van de dierenwelzijnsrisico's in Nederlandse slachthuizen. Alle partijen zijn apart van elkaar bevroegd en hebben op verschillende punten een andere visie. Hun standpunten zijn niet onderbouwd met cijfers of statistieken. Dit document moet daarom niet gezien worden als een feitelijke weergave van de risico's voor dierenwelzijn in Nederlandse slachthuizen. Het document vormt een uitgangspunt om met de betrokken partijen in gesprek te gaan en tot concrete maatregelen te komen om het welzijn van dieren in het slachtproces beter te waarborgen.

2. Methode

Deze risico-inventarisatie is samengesteld op basis van gesprekken met deskundigen. Beleidsadviseurs van het ministerie van LNV hebben het slachtproces voor verschillende diercategorieën in kaart gebracht en bij elke processtap aangegeven welke risico's er zijn voor dierenwelzijn (zie Bijlage 1: Overzicht van dierenwelzijnsrisico's in het slachtproces). Zij hebben dit gedaan aan de hand van bestaande EFSA-rapportages (zie Bijlage 1).

Een selectie van de risico's is besproken met vertegenwoordigers van slachthuizen, medewerkers van de NVWA, dierenwelzijnsorganisaties en onderzoekers met kennis van het slachtproces. De groepen zijn los van elkaar bevroegd. Zij konden aangeven in hoeverre zij zich herkenden in de genoemde risico's en in hoeverre zij zaken misten.

Met medewerkers van de NVWA en vertegenwoordigers van slachthuizen zijn aparte gesprekken gevoerd over hoefdieren (varkens en runderen) en pluimvee (voornamelijk vleeskuikens). Deze groepen dieren worden in verschillende slachthuizen geslacht. Ook het slachtproces verschilt voor beide diercategorieën.

3. Gesprekspartners

Voor deze risico-inventarisatie is gesproken met 20 medewerkers of vertegenwoordigers van onderstaande organisaties.

3.1 Pluimveeslachthuizen

Vereniging van de Nederlandse Pluimveeverwerkende Industrie (NEPLUVI)
Plukon Food Group
2 Sisters Storteboom B.V.
Exportslachterij Clazing B.V.
Pluimveeslachterij W. van der Meer en Zonen B.V.

3.2 Hoefdierslachthuizen

Centrale Organisatie voor de Vleessector (COV)
Vion Food Group
Westfort Vleesproducten

⁴ Kamerbrief met voortgang 2Solve en overige toezeggingen NVWA, 11 februari 2020 (NVWA 20041462) en Kamerdebat over de NVWA, 13 februari 2020

VanDrie Group

3.3 Toezichthouders

NVWA directie keuren (pluimveeslachthuizen)

NVWA directie keuren (hoefdierslachthuizen)

3.4 Ngo's

De Dierenbescherming

Eyes on Animals

3.5 Onderzoekers

Universiteit Utrecht

Wageningen University & Research

4. Afbakening

Deze risico-inventarisatie is het begin van een verdere verkenning van de problematiek op slachthuizen. De risico-inventarisatie richt zich alleen op de risico's voor dierenwelzijn tijdens het slachtproces. De risico's voor voedselveiligheid, toezicht of arbeidsomstandigheden van slachthuis- of toezichthoudend personeel zijn niet meegenomen in deze inventarisatie. Ook worden in dit document geen aanbevelingen gedaan hoe risico's voor dierenwelzijn beter beheerst kunnen worden.

Er is gesproken met deskundigen op het gebied van varkens, runderen en pluimvee. Er is beperkt gesproken over de slacht van geiten, schapen, leghennen, eenden en kalkoenen. Mogelijk kennen deze diercategorieën specifieke welzijnsrisico's die niet in deze inventarisatie naar voren zijn gekomen.

Bij deze risico-inventarisatie is uitgegaan van de meest gangbare bedwelmingsmethoden. Daarom is alleen gesproken over elektrische en CO₂-bedwelmingsmethoden van varkens en pluimvee en mechanische bedwelmingsmethoden (schietmasker) van runderen. Methoden die niet worden toegepast in Nederland, zoals LAPS en het gebruik van inerte gassen, zijn buiten beschouwing gelaten. Ook is niet ingegaan op methoden die uitsluitend gebruikt mogen worden als er geen andere bedwelmingsmethoden voorhanden zijn. Voorbeelden hiervan zijn cervicale dislocatie en de percuterende slag op de kop.

De risico-inventarisatie gaat niet in op onbedwelmde slacht volgens religieuze riten. Vanaf 1 januari 2018 wordt in Nederland rituele onbedwelmde slacht uitgevoerd volgens aangescherpte wettelijke regels. Deze volgen uit het 'convenant onbedwelmde slachten volgens religieuze riten' (2012), en het addendum daarop (2017). Beide zijn opgenomen in het Besluit houders van dieren. In januari 2021 start de evaluatie van het convenant. Deze evaluatie vindt elke drie jaar plaats. Risico's en verbeteringen voor dierenwelzijn worden meegenomen in deze evaluatie.

5. Disclaimer

Deze risico-inventarisatie is gebaseerd op het oordeel van een beperkt aantal deskundigen. De inventarisatie is niet onderbouwd met cijfers of statistieken. Het is dan ook niet mogelijk om op basis van dit document algemene uitspraken te doen over hoe vaak bepaalde risico's voorkomen en hoe groot deze risico's zijn.

De kans is groot dat deskundigen hun eigen, subjectieve referentiekader zwaar laten meewegen bij het geven van een algemeen oordeel. Ook het belang dat deze deskundigen hebben bij de uitkomst van de inventarisatie kan zwaar meewegen. Daarom is ervoor gekozen om deskundigen uit verschillende contexten (slachthuis, NVWA, wetenschap en ngo) om een oordeel te vragen.

Omdat de verschillende deskundigen apart van elkaar zijn bevestigd, ontbreekt een gedeelde visie op het vraagstuk. Het oordeel van deskundigen is afhankelijk van de precieze context waarin zij hun ervaringen hebben opgedaan (elk slachthuis is anders) en de rol die zij hebben (bijvoorbeeld slachthuisexploitant, toezichthouder of onderzoeker). Hierdoor is er vaak geen overeenstemming over de mate waarin risico's voor dierenwelzijn beheerst worden. In dit document worden eventuele verschillen in visie zoveel mogelijk expliciet benoemd.

6. Slachtproces

Het slachtproces bestaat uit verschillende stappen. Voor deze risico-inventarisatie is gekeken naar alle stappen vanaf de aankomst van een dier op het slachthuis tot de eerste slachthandeling. Bij de eerste slachthandeling mag het dier niet meer in leven zijn. De handelingen die na de eerste slachthandeling plaatsvinden zullen geen invloed meer hebben op het welzijn van het dier en zijn in deze risico-inventarisatie buiten beschouwing gelaten.

Hieronder volgt een korte omschrijving van de verschillende processtappen in chronologische volgorde. Dit is een algemeen beeld. Per slachthuis kan het proces op bepaalde punten verschillen.

6.1 Aankomst dieren bij slachthuis

Dieren worden in veewagens van het primaire bedrijf naar het slachthuis gebracht. Hoefdieren worden uitgeladen en in een stal geplaatst. Pluimvee zit in containers (of kratten) die na het uitladen in een opslaghal worden geplaatst. Van elke zending dieren moet bij aankomst op het slachthuis de welzijnstoestand worden beoordeeld. Als dieren specifieke welzijnsbehoeften hebben, dan moet het slachthuis maatregelen nemen om in deze behoeften te voorzien.

6.2 Doden van dieren met letsel op de wagen

Als varkens of runderen bij aankomst op het slachthuis ziek of gewond zijn, moeten zij in sommige gevallen direct worden gedood of geslacht. Dit kan betekenen dat zij op de vrachtwagen of op de loskade al bedwelmd en gestoken worden. Deze bedwelming gebeurt met behulp van een elektrische tang (met name bij varkens) of een penschiettoestel (met name bij runderen). De dieren worden vervolgens naar de slachtlijn gebracht.

6.3 Wachtruimte

Varkens en runderen worden meestal ondergebracht in een wachtruimte. Een verblijf in de wachtruimte maakt het voor de dieren mogelijk om te herstellen van het transport en te rusten voordat ze geslacht worden. Voor dieren met specifieke behoeften zijn aparte isolatiehokken beschikbaar. Pluimvee wordt in de containers in een opslaghal geplaatst. De dieren blijven daar in de containers zodat ze tot rust kunnen komen.

6.4 Verplaatsen

Vanuit de wachtruimte worden de dieren verplaatst naar een bedwelmingsinstallatie. Hoefdieren moeten hierbij een looproute volgen via een zogenaamde opdrijfgang. Deze kan geautomatiseerd zijn. In kleinere slachthuizen lopen de slachthuismedewerkers achter de dieren aan om ze richting de bedwelmingsinstallatie te laten lopen. Pluimvee wordt verplaatst in containers met behulp van heftrucks en automatische transportbanden. Bij elektrische bedwelming (waterbadbedwelming) wordt pluimvee uit de containers of kratten gehaald en op een transportband geplaatst of meteen aangehangen. Bij CO₂-bedwelming worden de dieren in sommige systemen ook uit de containers gehaald. Ze worden dan op een lopende band geplaatst die direct naar de bedwelmingstunnel leidt. Bij andere CO₂-systemen blijven de dieren in de containers.

6.5 Fixeren

Bij de meeste bedwelmingmethoden worden de dieren voor de bedwelming gefixeerd. Bij elektrische bedwelming van varkens in grote slachthuizen worden de dieren achter elkaar in een automatische restrainer gedreven. Dit is een lopende band waar de dieren met hun buik op liggen en die de varkens richting de elektrische bedwelming brengt. Bij CO₂-bedwelming worden de varkens in groepen van 6 tot 8 dieren opgedreven en bedwelmd. Zij hoeven hiervoor niet gefixeerd te worden, maar hun bewegingsvrijheid wordt wel beperkt. Runderen worden één voor één gefixeerd in een schietkooi. Bij elektrische bedwelming van pluimvee (waterbadbedwelming) worden de dieren onbedwelmd aan hun poten opgehangen en via een lopende lijn naar de bedwelmingsinstallatie gebracht.

6.6 Bedwelmen

Dieren worden op verschillende manieren bedwelmd. Varkens worden bedwelmd met elektrodes of CO₂-gas. Bij elektrische bedwelming van varkens worden de elektrodes op de kop (en daarna eventueel ook op het hart) geplaatst, waardoor het dier een elektrische schok krijgt en bewusteloos raakt. Runderen worden bedwelmd met een schietmasker. Hierbij wordt een pen in de hersenen van het dier geschoten, waardoor ze hun bewustzijn verliezen. Pluimvee wordt bedwelmd met CO₂-gas

of via een elektrisch waterbad. Bij deze laatste methode worden de dieren ondersteboven met hun kop door een waterbad gehaald dat onder stroom staat. Door de stroom die door het lichaam gaat, waaronder de hersenen, raken de dieren buiten bewustzijn. In sommige gevallen leidt een bedwelming direct tot de dood van het dier.

6.7 Aansnijden

Als de dieren na het bedwelmen bewusteloos of mogelijk al dood zijn, worden ze gestoken of aangesneden en bloeden ze leeg (verbloeden). Als het dier na de bedwelming nog niet dood is, leidt het bloedverlies uiteindelijk tot de dood. Om te zorgen dat de dieren zo snel mogelijk verbloeden, worden runderen en varkens na bedwelming aan een achterpoot opgetakeld. Pluimvee wordt na gasbedwelming aan beide poten opgehangen en vervolgens aangesneden. Pluimvee dat is bedweld in een waterbad is al opgehangen en hoeft niet meer aangehangen te worden.

6.8 Eerste slachthandeling

De eerste slachthandeling verschilt per diersoort. De karkassen van varkens en kippen gaan na het verbloeden door een broeibak met warm water of een stoomtunnel (broeien). Dit gebeurt om het ontharen of plukken later in het slachtproces te vergemakkelijken. Bij karkassen van runderen wordt als eerste slachthandeling de huid verwijderd of een onderpoot afgezet. Een dier moet dood zijn voordat deze eerste slachthandeling plaatsvindt.

7. Risico's voor dierenwelzijn

Het slachthuis moet ervoor zorgen dat de dieren elke vermijdbare vorm van pijn, spanning of lijden wordt bespaard.⁵ Uit recente rapporten van de EFSA blijkt dat er bij elke stap in het slachtproces risico's zijn die het dierenwelzijn kunnen schaden. Deze risico's zijn weergegeven in Bijlage 1. Slachthuizen nemen maatregelen om deze risico's te beheersen. In deze inventarisatie hebben deskundigen een aantal aandachtspunten benoemd waar vermijdbare pijn, spanning of lijden in Nederlandse slachthuizen verder kan worden voorkomen. Een deel van deze aandachtspunten zijn met alle partijen besproken. Deze zijn weergegeven in hoofdstuk 8. Daarnaast hebben sommige deskundigen aandachtspunten aangedragen die niet met alle partijen zijn besproken. Deze punten vragen om een verdere verkenning en staan beschreven in hoofdstuk 9.

8. Aandachtspunten voor Nederlandse slachthuizen

Hieronder worden tien aandachtspunten uiteengezet waar deskundigen verbetermogelijkheden zien voor dierenwelzijn in Nederlandse slachthuizen. Over deze punten hebben alle deskundigen zich uitgesproken. De eerste zeven aandachtspunten hebben betrekking op specifieke stappen of methoden in het slachtproces. De laatste drie aandachtspunten zijn overkoepelend en hebben betrekking op het gehele slachtsysteem.

8.1 Aanvoer van dieren met specifieke welzijnsbehoeften

Sommige dieren die op het slachthuis aankomen hebben specifieke welzijnsbehoeften. Ze zijn benauwd, hebben letsel of last van hitte- of koudstress. Dit kan verschillende oorzaken hebben. De dieren kunnen al in slechte conditie verkeren op het primaire bedrijf. Pluimvee kan letsel oplopen als de dieren worden gevangen tijdens het laden op het primaire bedrijf. En tijdens het transport kunnen dieren bijvoorbeeld benauwd, oververhit of onderkoeld raken.

Als dieren in slechte conditie aankomen op het slachthuis, moet het slachthuis de leverancier hierop aanspreken. Dieren mogen niet vervoerd worden als zij niet transportwaardig zijn, bijvoorbeeld omdat ze ziek of kreupel zijn. Ook het transport kan invloed hebben op de conditie van het dier. Bijvoorbeeld bij hitte, koude, lang transport of onvoorzichtig rijgedrag. In ernstige gevallen kan het slachthuis het contract met een veehouder, handelaar, transporteur of (eigen) chauffeur opzeggen.

Volgens hoefdierslachthuizen is hier aandacht voor en nemen zij in ernstige gevallen al afscheid van leveranciers of chauffeurs waar zij slechte ervaringen mee hebben. Medewerkers van de NVWA en ngo's denken dat de terugkoppeling richting de veehouder en transporteur nog vaker en zorgvuldiger

⁵ Verordening (EG) Nr. 1099/2009 Van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden.

kan. Bijvoorbeeld door als slachthuis meer gegevens te verzamelen over de welzijnstoestand van de dieren en meer onderzoek te doen naar de oorzaak van het probleem.

Pluimveeslachthuizen geven aan dat de conditie van dieren bij aankomst voor veel slachthuizen een aandachtspunt is. Medewerkers van de NVWA en onderzoekers zijn van mening dat er nog zaken verbeterd kunnen worden, bijvoorbeeld het voorkomen van vangletsel op het primaire bedrijf, het langdurig gebrek aan water en voer, het verminderen van de duur van het transport en het verbeteren van de condities tijdens het transport. Zij denken dat het mogelijk is om het aantal dieren dat niet slacht- of transportwaardig is omlaag te brengen, bijvoorbeeld door het gebruik van andere vangmethoden. Ook het percentage dieren dat dood is bij aankomst kan volgens hen omlaag worden gebracht als bovengenoemde punten worden verbeterd.

Daarnaast merken medewerkers van de NVWA en onderzoekers op dat bij pluimvee het zicht op de dieren beperkt is. De dieren blijven bij aankomst op het slachthuis in de containers. Door het grote aantal dieren dat dicht op elkaar zit en bedekt is met veren is het volgens hen minder makkelijk om alle dieren te zien en vast te stellen of dieren letsel hebben. Zij denken dat de betrokken partijen meer gegevens kunnen verzamelen op het primaire bedrijf of tijdens het transport om te achterhalen of er problemen zijn met het welzijn van de dieren en zo ja, wie daarvoor verantwoordelijk is.

8.2 Zorg voor dieren met specifieke welzijnsbehoeften

Als dieren met specifieke welzijnsbehoeften op het slachthuis aankomen, zullen zij sneller pijn, lijden en stress ervaren bij de volgende stappen in het slachtproces. Deze dieren hebben daarom extra aandacht nodig. In sommige gevallen zetten hoefdierslachthuizen de dieren apart of doden ze een dier al op de wagen of loskade. Pluimveeslachthuizen kunnen een koppel of individuele dieren voorrang geven zodat de dieren minder lang hoeven te wachten tot ze geslacht worden.

Hoefdierslachthuizen geven aan dat zij nu vaker dan eerst ingrijpen bij dieren met specifieke behoeften om het ongerief te beperken. Zij zijn van mening dat dit een teken is dat slachthuizen het proces beter beheersen en meer oog hebben voor dierenwelzijn.

Volgens medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers gaat het uitvoeren van een noodbedwelming bij hoefdieren niet altijd goed. Zij geven aan dat hiervoor goede vaardigheden van het slachthuispersoneel en een goede inrichting van het slachthuis belangrijk zijn. De dieren moeten namelijk bedwelmd en gestoken worden zonder dat ze zijn gefixeerd. Volgens medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers worden de elektrodes om te bedwelmen niet altijd op de juiste manier geplaatst, bijvoorbeeld omdat het dier veel beweegt. Ook wordt er volgens ngo's niet altijd goed of snel genoeg gestoken. Dit zorgt voor stress of lijden van het dier.

Ngo's en onderzoekers merken op dat varkens of runderen met licht letsel soms apart worden gezet en pas aan het eind van de dag worden geslacht. Voor ngo's is het niet altijd duidelijk waarom de dieren pas op het einde van de dag geslacht kunnen worden. Volgens hen veroorzaakt deze behandeling en de lange wachttijd tot de slacht stress bij de dieren. Ook onderzoekers denken dat je dieren met specifieke welzijnsbehoeften zo snel mogelijk moet doden om het ongerief te beperken. Dat geldt volgens hen ook voor pluimveekoppels waarvan de dieren in slechte conditie zijn.

8.3 Opdrijven van hoefdieren

Om varkens en runderen te verplaatsten, moeten de dieren zelf van de veewagen naar de wachtruimte en van de wachtruimte naar de bedwelmingsinstallatie lopen. Zij worden daarbij voortgedreven door slachthuispersoneel of door middel van automatische oprijfsystemen. Hoefdierslachthuizen geven aan dat een goede inrichting van het gebouw, opleiding en aansturing van het personeel hierbij belangrijk zijn. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers onderstrepen dit. Alle partijen zien op een aantal punten nog ruimte voor verbetering.

Ten eerste zien alle partijen dat er soms verkeerd gebruik gemaakt wordt van hulpmiddelen om varkens en runderen op te drijven, zoals klappers, rammelaars en elektrische prikkelaars. Overmatig gebruik van deze middelen veroorzaakt stress en werkt vaak averechts. Volgens medewerkers van de NVWA en onderzoekers zouden slachthuizen hier aandacht voor moeten hebben in hun werkinstructies en hun personeel geen hulpmiddelen moeten geven die ze niet toelaten. Als

voorbeeld noemen zij het (overmatig) gebruik van de elektrische prikkelaar bij het opdrijven van varkens.

Ten tweede denken alle partijen dat de inrichting in een aantal slachthuizen verbeterd kan worden. Hoe beter de inrichting, hoe minder hulpmiddelen er nodig zijn om de dieren op te drijven. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers zien bijvoorbeeld dat sommige slachthuizen gladde vloeren, veel schaduw of gangen met rechte hoeken hebben. Daarnaast zien ze dat de omgeving afleiding of stress bij dieren kan veroorzaken, bijvoorbeeld door geluid, putjes in de vloer of mensen die om de dieren heen staan. Hierdoor wordt het lastiger om de dieren te verplaatsen. Ngo's merken op dat dit met name geldt voor dieren die niet gewend zijn aan mensen en in een prikkelarme omgeving hebben geleefd.

Ook vinden partijen dat er meer aandacht moet zijn voor de instructies die het personeel krijgt om de dieren op te drijven. Volgens medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers kunnen de dieren op slimme manieren gestimuleerd worden om door te lopen, in plaats van druk op de dieren uit te oefenen. Een goede omgang met dieren die in slechte conditie zijn speelt hierbij ook een rol. Hoefdierslachthuizen geven aan dat kennis en vaardigheden van het personeel belangrijk zijn. Zij zijn van mening dat slachthuispersoneel goed opgeleid en regelmatig bijgeschoold moet worden om het werk goed te kunnen doen.

8.4 Onbedwelmd kantelen van pluimvee

In sommige pluimveeslachthuizen worden de dieren voor het bedwelmen uit de containers gehaald door de containers automatisch te kantelen. De dieren glijden via een goot naar beneden en komen op een lopende band terecht. Volgens medewerkers van de NVWA belanden dieren hierbij op elkaar of op hun rug en verwonden zij elkaar met hun nagels. Sommige dieren vliegen terug en krijgen dan de volgende lading dieren over zich heen. Medewerkers van de NVWA en onderzoekers benadrukken dat kantelen voor extra lijden zorgt bij dieren die al (vang)letsel hadden. Onderzoekers denken dat slachthuizen beter gebruik kunnen maken van systemen waarbij de dieren in de containers blijven. Pluimveeslachthuizen geven aan dat zij in 2018 een traject met de NVWA hebben afgerond, waarbij slachterijen ook in aanpassingen van kantelapparatuur hebben geïnvesteerd.

8.5 Elektrische bedwelming van varkens

Bij het elektrisch bedwelmen van varkens in grote slachthuizen worden de dieren gefixeerd in een automatische restrainer. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers geven aan dat het opdrijven van de varkens naar de restrainer een aandachtspunt is. Zij zijn van mening dat slachthuizen hierbij te vaak een elektrische prikkelaar gebruiken om de dieren in de restrainer te krijgen en dat deze prikkelaar niet altijd op de juiste plek op het dier wordt gebruikt. Dit kan pijn en stress bij de dieren veroorzaken. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers denken dat het opdrijven verbeterd kan worden door de dieren meer tijd te geven om in de restrainer te stappen, bijvoorbeeld door een tweede restrainer te plaatsen en door de drijfging richting de restrainer anders in te richten.

Aan het einde van de restrainer krijgen de dieren een stroomstoot door de hersenen (en eventueel het hart) en raken ze buiten bewustzijn. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers geven aan dat het plaatsen van elektrodes niet altijd zorgvuldig genoeg gebeurt. Hierdoor raken dieren niet in één keer bedwelmd en moeten de elektrodes meerdere keren geplaatst worden. Ook dit kan pijn en stress veroorzaken. Ook bestaat het risico dat dieren onbedwelmd het slachtproces vervolgen. Hoefdierslachthuizen geven aan dat de risico's bij elektrisch bedwelmen complexer zijn dan bij gasbedwelmen. Volgens slachthuizen kunnen extra controles worden ingebouwd om deze risico's te beheersen.

8.6 Waterbadbedwelming van pluimvee

Alle partijen erkennen dat de verschillende stappen bij waterbadbedwelming van pluimvee risico's voor dierenwelzijn met zich meebrengen. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers noemen het onbedwelmd kantelen, onbedwelmd aanhangen, het niet goed bedwelmen in het waterbad en het ontbreken van controle op de bedwelming als aandachtspunten. Pluimveeslachthuizen geven aan

dat hier wettelijke normen voor zijn en dat slachthuizen deze zaken goed op orde moeten hebben, moeten monitoren en moeten ingrijpen als het misgaat.

Naast het onbedweld kantelen (zie paragraaf 8.4), zien medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers problemen bij het onbedweld ondersteboven aanhangen van pluimvee. Doordat vogels geen middenrif hebben, drukken de organen uit de buikholte op de longen waardoor ze stress en pijn ervaren door bemoeilijkte ademhaling. Daarnaast vinden medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers dat het slachthuispersoneel niet genoeg tijd heeft om de dieren zorgvuldig aan te hangen of om corrigerend te handelen. Bijvoorbeeld door een gewond dier apart te zetten of een gemiste poot alsnog in de haak te hangen.

Tot slot geven medewerkers van de NVWA en onderzoekers aan dat niet alle dieren in het waterbad goed bedweld worden. Zelfs als slachthuizen zich aan de wettelijke normen houden. Soms zijn de dieren te klein en komen ze niet diep genoeg in het waterbad. Ook trekken sommige dieren hun kop in waardoor ze geen of te kort contact maken met het water. Afhankelijk van de weerstand van de dieren krijgen de dieren soms te weinig stroom. Het gevolg kan zijn dat de dieren een pijnlijke elektrische schok ervaren en bij bewustzijn worden aangesneden.

Medewerkers van de NVWA en ngo's geven aan dat het moeilijk is om te controleren of de dieren goed zijn bedweld voordat ze worden aangesneden. Volgens medewerkers van de NVWA voeren slachthuizen steekproeven uit, maar ligt de snelheid te hoog en is de ruimte tussen het waterbad en het mes te klein om een goede controle uit te oefenen. Pluimveeslachthuizen zijn bovendien niet wettelijk verplicht om alle dieren te controleren op de effectiviteit van de bedwelling. Een steekproef is volgens de wettelijke voorschriften voldoende.

8.7 Verbloeden

Alle partijen onderstrepen het belang van een goede verbloeding. Dieren mogen niet meer in leven zijn bij de eerste slachthandeling. Als dat wel zo is, gaan pluimvee en varkens levend de broeibak in en wordt bij runderen levend de huid verwijderd of een onderpoot afgezet. Als het bewustzijn na de bedwelling weer is teruggekeerd, zal het dier hier ernstig onder lijden.

Pluimveeslachthuizen geven aan dat dit risico goed beheerst wordt. Medewerkers van de NVWA en onderzoekers vragen zich af of de controle op het aansnijden en verbloeden in pluimveeslachthuizen voldoende is, zeker na een bedwelling die niet tot de dood leidt. Medewerkers van de NVWA zien dat bij dit type bedwelling niet alle dieren worden gecontroleerd op tekenen van leven voordat ze de broeibak ingaan. Volgens onderzoekers is het vanwege de snelheid voor slachthuispersoneel niet mogelijk om alle dieren te controleren en kunnen ze dieren missen.

In hoefdierslachthuizen worden de dieren aangesneden door slachthuispersoneel. Volgens medewerkers van de NVWA en ngo's kan het voorkomen dat een dier niet of niet goed gestoken wordt of dat de eerste slachthandeling te kort na het steken plaatsvindt. Dit kan volgens hen liggen aan de vaardigheid van de medewerker, het materiaal of de inrichting en snelheid van de slachtlijn. Soms gaat een takel stuk en moet het dier liggend worden gestoken. Dat vraagt extra vaardigheid van het personeel.

Ngo's merken op dat zij tussen slachthuizen veel variatie zien in de tijd tussen bedwelling en aansnijden. Zij zien dat dieren soms te laat gestoken worden, waardoor de dieren weer bij kunnen komen voordat zij worden aangesneden.

Varkensslachthuizen geven aan dat ze extra controles plaatsen bij de broeibak om eventuele fouten bij bedwelmen en verbloeden te ontdekken. Als een dier tekenen van leven of bewustzijn vertoont, moet de lijn worden stopgezet en het dier opnieuw worden bedweld. Onderzoekers vinden dat er in de standaard werkwijzen en monitoringsprocedures van hoefdierslachthuizen meer aandacht mag komen voor dit soort back-up methodes. Medewerkers van de NVWA benoemen het belang van goed opgeleid personeel om te kunnen beoordelen of dieren nog in leven zijn.

8.8 Opleiding personeel

Alle partijen onderstrepen dat het beheersen van dierenwelzijnsrisico's in belangrijke mate afhankelijk is van de opleiding en instructie van het personeel. Met name bij het opdrijven van

hoefdieren zijn volgens hoefdierslachthuizen goede kennis en vaardigheden vereist. Medewerkers van de NVWA geven aan dat kennis en ervaring ook cruciaal zijn bij afwijkende handelingen zoals een spoedslachting op de wagen of loskade. Ook andere handelingen, zoals het plaatsen van elektrodes of een penschiettoestel, het aanhangen van pluimvee en het aansnijden van runderen, varkens en pluimvee vereisen zorgvuldigheid en kennis van het personeel.

Verschillende deskundigen benoemen het belang van bijscholing. Hoefdierslachthuizen geven aan dat één training niet voldoende is. Medewerkers van een slachthuis zouden volgens hen een continu opleidingstraject moeten volgen. Medewerkers van de NVWA en ngo's onderschrijven dit. Dit is nu geen wettelijke vereiste. Hoefdierslachthuizen geven aan dat deze bijscholing beter privaats geregeld kan worden dan via de wet. Volgens ngo's zou het personeel individuele training moeten krijgen, toegespitst op de specifieke taak en plek van de medewerker. De opleiding zou volgens hen ook moeten gelden voor stalmanagers en bedrijfsleiders.

Pluimveeslachthuizen benadrukken dat zij hun personeel opleiden volgens de eisen van de wet. Slachthuismedewerkers moeten in het bezit zijn van een certificaat passend bij de taak die zij uitvoeren. De eerste drie maanden mogen zij met een voorlopig getuigschrift werken onder toezicht van een medewerker met certificaat. Medewerkers van de NVWA en ngo's vinden dat er bij pluimveeslachthuizen meer aandacht moet komen voor opleiding en bijscholing, ook als dat wettelijk niet verplicht is.

8.9 Motivatie en aansturing personeel

Alle partijen benoemen naast opleiding het belang van goed management en een goede bedrijfscultuur. Volgens hoefdierslachthuizen moet het management medewerkers gemotiveerd en alert houden, bijvoorbeeld door taken te rouleren en te zorgen dat er genoeg mensen aan de slachtlijn staan. Problemen bij bijvoorbeeld het opdrijven moeten volgens hen in teamverband worden opgepakt en niet door één individu.

Medewerkers van de NVWA geven aan dat de opstelling van het management per slachthuis verschilt. In sommige slachthuizen zien zij dat de dierenwelzijnsfunctionaris steeds zichtbaarder wordt. Ook onderzoekers denken dat de motivatie vooral moet liggen bij het management en de dierenwelzijnsfunctionaris. Zij moeten hun personeel stimuleren om netjes te werken en respectvol met de dieren om te gaan. Bijvoorbeeld door niet alleen te kijken naar de snelheid waarmee mensen werken, maar ook naar de kwaliteit van het werk dat ze leveren.

Ook benoemen medewerkers van de NVWA en ngo's de invloed van arbeidsomstandigheden op de motivatie van het personeel om zorgvuldig te werken. Met name in pluimveeslachthuizen zien zij ruimte voor verbetering. Volgens hen doet het personeel in deze slachthuizen lichamelijk zwaar werk, vanwege het gewicht van de dieren, het tempo en de omstandigheden waarin zij werken (bijvoorbeeld in schemerdonker, stof, hitte of kou). Medewerkers van de NVWA zien dat het personeel vermoeid is en vragen zich af of het personeel langer werkt dan de arbeidstijdenwet voorschrijft. Pluimveeslachthuizen herkennen zich niet in dit beeld en geven aan dat zij zich aan de wet houden.

Alle partijen denken dat (intelligent) cameratoezicht kan helpen om het personeel te motiveren om netjes te werken. Pluimveeslachthuizen geven aan dat zij hier goede ervaringen mee hebben. Ngo's zien dat het ophangen van beeldschermen kan helpen om slachthuispersoneel bewust te maken dat er gefilmd wordt. Onderzoekers denken dat de beelden ook gebruikt kunnen worden om personeel te trainen. Onderzoekers en hoefdierslachthuizen geven aan dat het hierbij wel belangrijk is om de privacy van medewerkers goed te beschermen.

8.10 Continuïteit slachtproces

Het slachtproces is een continu proces. Dieren worden gedurende de hele dag aangevoerd en doorlopen achter elkaar de verschillende processtappen. In hoefdierslachthuizen worden veel handelingen, zoals het opdrijven en aansnijden, door slachthuispersoneel gedaan. In pluimveeslachthuizen zijn veel handelingen, zoals het bedwelmen en aansnijden, geautomatiseerd.

Hoefdierslachthuizen geven aan dat het looptempo van het dier leidend moet zijn. Volgens hen is het belangrijk dat het personeel dit uitgangspunt ervaart en naleeft. Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers twijfelen of dit het geval is. Zij denken dat er meer focus kan komen op kwaliteit in plaats van snelheid, zodat de dieren zorgvuldiger behandeld worden en medewerkers minder fouten maken. Onderzoekers benadrukken dat je hierbij naar het hele systeem moet kijken: bepaalde snelheden zijn alleen mogelijk als het slachthuis daar goed op is ingericht.

Pluimveeslachthuizen geven aan dat hun systemen en machines ontwikkeld zijn op de huidige snelheden en hoeveelheden dieren. Onderzoekers denken ook dat snelheid niet per se een probleem is in pluimveeslachthuizen. Maar volgens hen zouden slachthuizen wel meer controles in kunnen zetten, bijvoorbeeld door camerasystemen te gebruiken. Ngo's geven aan dat het voor slachthuispersoneel lastig is om pluimvee bij een hoge slachtsnelheid zorgvuldig aan te hangen. Medewerkers van de NVWA en ngo's geven aan dat er in pluimveeslachthuizen vaak geen gelegenheid is om de slachtlijn op tijd stop te zetten als een dier niet goed bedwelmd of verbloed is.

Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers zien dat de pluimveesector op sommige punten kostengedreven is. Ze wijzen erop dat het slachthuizen geld kost om de snelheid omlaag te brengen of om de slachtlijn stop te zetten als er problemen zijn met dierenwelzijn. Daarnaast noemen ze als voorbeeld de vangploegen die meer verdienen als ze sneller werken. Hierdoor is de kans groter dat ze ruwer te werk gaan en de dieren letsel oplopen.

Pluimveeslachthuizen zien in de maatschappij een tendens waarbij steeds verder wordt afgeweken van procesbeheersing en meer wordt gefocust op een individueel incident. Zij benadrukken dat het belangrijk is dat slachthuizen het proces beheersen en dit monitoren. Indien nodig moeten zij een corrigerende actie uitvoeren of hun standaard werkwijze aanpassen.

9. Aandachtspunten die niet met alle partijen besproken zijn

Hieronder worden aandachtspunten uiteengezet waar deskundigen verbetermogelijkheden zien voor dierenwelzijn in Nederlandse slachthuizen, maar die niet met alle deskundigen zijn besproken. De eerste twee aandachtspunten hebben betrekking op specifieke stappen of methoden in het slachtproces. De laatste twee aandachtspunten zijn overkoepelend en hebben betrekking op het gehele slachtsysteem. Deze vier punten hebben enkele partijen zelf ter sprake gebracht en zijn niet aan alle deskundigen voorgelegd. Een verdere verkenning is nodig om de verschillende visies op deze aandachtspunten beter in kaart te brengen.

9.1 Conditie in de wachtruimte

Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers geven aan dat de wachtruimtes verbeterd kunnen worden om ongerief verder te beperken. Volgens ngo's worden varkens in te grote groepen naar de wachtstallen gedreven, wat stress bij de dieren veroorzaakt. Ook zijn ze van mening dat de stallen niet altijd genoeg ruimte bieden om te liggen en uit te rusten. Bijvoorbeeld omdat er te veel dieren bij elkaar in één stal zitten. Ngo's en onderzoekers zien daarnaast dat het mengen van sociale groepen in de wachtstallen kan leiden tot onrust en gevechten.

Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers denken ook dat het klimaat en de inrichting van wachtstallen in sommige slachthuizen verbeterd kan worden. Volgens onderzoekers zijn er tussen slachthuizen verschillen in bijvoorbeeld temperatuur, ventilatie, licht, geluid en watervoorziening. Ngo's geven aan dat het klimaat in wachtruimtes bij zowel pluimvee als hoefdieren kan leiden tot hittestress.

Tot slot benoemen onderzoekers verschillen in wachttijden. Zeker bij dieren met een slechte conditie zijn lange wachttijden volgens hen een extra welzijnsaantasting. Ngo's geven aan dat dieren niet altijd meteen worden uitgeladen en daardoor moeten wachten op de vrachtwagen. Dit kan leiden tot hitte- of koudestress.

9.2 Gasbedwelming van varkens

Medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers geven aan dat zij gasbedwelming met CO₂ niet per se als goed alternatief zien voor elektrische bedwelming van varkens. Bij de huidige methode van CO₂-verdoven ervaren varkens pijn en stressdoor blootstelling aan hoge CO₂-concentraties

terwijl de dieren bij bewustzijn zijn. Hoefdierslachthuizen geven aan dat er onderzoek is gedaan naar alternatieven voor CO₂-bedwelming, maar dat er geen andere bedwelmingmethoden zijn aangetoond die een verbetering voor dierenwelzijn opleveren ten opzichte van de gangbare CO₂-bedwelming. Het voordeel van CO₂-bedwelming is dat de dieren in groepen worden opgedreven en bedwelmd. Maar onderzoekers en ngo's zien dat dieren bij het automatisch opdrijven alsnog stress en ongerief ervaren, met name als het systeem te vol zit en dieren klem komen te zitten of elkaar bespringen. Volgens hen wordt het voordeel van het systeem hiermee teniet gedaan.

9.3 Ruimte voor investeringen

Pluimveeslachthuizen en ngo's noemen als belangrijk knelpunt voor het verbeteren van dierenwelzijn de hoogte van de investeringen. Het kost slachthuizen veel geld om de inrichting diervriendelijker te maken of nieuwe installaties aan te schaffen. Pluimveeslachthuizen geven aan dat zij deze grote investeringen maar eens in de zoveel tijd kunnen doen om de investering terug te verdienen. De ontwikkelingen en inzichten op het gebied van dierenwelzijn kunnen zij hierdoor niet direct implementeren.

Medewerkers van de NVWA en ngo's wijzen erop dat het slachthuizen ook veel kan opleveren als zij hun inrichting verbeteren. Het personeel hoeft bijvoorbeeld minder inspanningen te verrichten en de vleeskwiteit wordt beter als dieren minder stress ervaren. Medewerkers van de NVWA denken dat hier meer aandacht voor moet komen, zowel bij slachthuizen als bij de ontwerpers van slachthuissystemen.

Pluimveeslachthuizen benoemen daarnaast het belang van een gelijk speelveld. Volgens hen worden in Nederland meer investeringen gedaan en eisen gesteld dan in andere landen. Ze hebben er moeite mee dat andere landen minder in dierenwelzijn investeren, maar wel hun producten op de Europese markt mogen brengen. Ze zouden liever zien dat initiatieven voor dierenwelzijn binnen de Europese Unie worden opgepakt, zodat de marktomstandigheden voor iedere lidstaat gelijk zijn.

9.4 Verschillen tussen slachthuizen

Uit de gesprekken met deskundigen komt naar voren dat er verschillen zijn in de mate waarin slachthuizen risico's voor dierenwelzijn beheersen. Factoren die daar volgens medewerkers van de NVWA een rol bij spelen zijn de inrichting van het slachthuis, het management en het personeel. Ngo's en medewerkers van de NVWA geven aan dat de wetgeving voor het doden van dieren veel open normen bevat en dat specifieke regels voor dierenwelzijn vaak ontbreken. Dat geeft slachthuizen ruimte om hier een eigen invulling aan te geven.

Eén van de verschillen die medewerkers van de NVWA, ngo's en onderzoekers zien is het verschil tussen hoefdier- en pluimveeslachthuizen. Voor pluimvee zijn er bijvoorbeeld minder regels in de transportverordening vastgelegd dan voor hoefdieren. Onderzoekers hebben het idee dat er bij pluimvee meer incidenten worden geaccepteerd dan bij varkens of runderen. Zij denken dat de waarde van een dier invloed heeft op hoe er met het dier wordt omgegaan. Medewerkers van de NVWA geven aan dat pluimvee in veel grotere hoeveelheden wordt geslacht waardoor er minder aandacht is voor het individu. Pluimveeslachthuizen geven aan dat bij het slachten van pluimvee wordt ingezet op het borgen van de slachtprocessen in zijn algemeenheid en dat de beoordelingstijd van een individueel dier lager is dan bij varkens of runderen.

Medewerkers van de NVWA en onderzoekers benoemen ook het verschil tussen hoefdierslachthuizen onderling. Onderzoekers geven aan dat er veel kleine slachthuizen zijn die verschillende installaties gebruiken en verschillend met de dieren omgaan. Grotere slachthuizen hebben de processen naar hun idee soms beter onder controle. Ngo's geven aan dat er op kleine slachthuizen wel minder focus is op de slachtsnelheid waardoor er meer tijd is voor het dier. Onderzoekers vinden dat ook kleine slachthuizen een dierenwelzijnsfunctionaris moeten hebben. Dat is nu niet wettelijk verplicht. Medewerkers van de NVWA geven aan dat zij minder goed zicht hebben op kleine slachthuizen, omdat hier geen permanent toezicht op is.

Bijlage 1: Overzicht van dierenwelzijnsrisico's in het slachtproces

Literatuurlijst

In de afgelopen jaren heeft de European Food Safety Authority (EFSA) meerdere risico-inventarisaties op het gebied van dierenwelzijn op slachthuizen naar buiten gebracht. Deze risico-inventarisaties zijn tot stand gekomen met behulp van een groep wetenschappers die de meest recente literatuur hebben nageslagen op dit vlak. Om deze reden vormen ze het uitgangspunt van de risico-inventarisatie beschreven in deze bijlage.

- EFSA. 2019. Scientific Opinion. Slaughter of Animals: poultry. doi: 10.2903/j.efsa.2019.5849
- EFSA. 2020. Scientific Opinion. Welfare of pigs at slaughter. doi: 10.2903/j.efsa.2020.6148
- EFSA. 2020. Scientific Opinion. Welfare of cattle at slaughter. doi: 10.2903/j.efsa.2020.6275

Tabel 1. Overzicht van risico's voor dierenwelzijn in het slachtproces van pluimvee

Processtap	Risico	Consequenties voor dierenwelzijn	Mogelijke oorzaken van het risico
Aankomst	Te hoge temperatuur	Hitte stress	Gebrek aan vaardig personeel, omgeving, niet genoeg ventilatie in de vrachtwagen, lange wachttijd
	Te lage temperatuur	Koude stress	Gebrek aan vaardig personeel, omgeving, geen bescherming (afwezigheid van zeilen of verwarming op de vrachtwagen), lange wachttijd in de vrachtwagen
	Te weinig ruimte	Geen bewegingsvrijheid, hitte stress	Gebrek aan vaardig personeel, teveel dieren in de kratten
	Te lang onthouden van voedsel	Langdurig honger	Gebrek aan vaardig personeel, dieren te vroeg nuchter gezet op de boerderij, langdurig transport en/of wachttijd
	Te lang onthouden van water	Langdurig dorst	Gebrek aan vaardig personeel, drinkvoorzieningen te vroeg weggehaald op de boerderij, langdurig transport en/of wachttijd
Lossen van de containers bij aankomst	Ruw lossen van de containers en kratten	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, verkeerde omgang met de containers enkratten, onzorgvuldig rijden met heftrucks
	Beknellen, verwonden van dieren (gebroken vleugels etc.) in de kratten	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, gebruik van kapotte kratten
Wachtruimte	Te hoge temperatuur	Hitte stress	Omgeving, niet genoeg ventilatie in de wachtruimte, lange wachttijd
	Te lage temperatuur	Koude stress	Omgeving, geen bescherming (afwezigheid van zeilen de vrachtwagen/in de wachtruimte), geen verwarming, lange wachttijd
	Te lang onthouden van voedsel	Langdurig honger	Dieren te vroeg nuchter gezet op de boerderij, langdurig transport en/of wachttijd
	Te lang onthouden van water	Langdurig dorst	Drinkvoorzieningen te vroeg weggehaald op de veehouderij, langdurig transport en/of wachttijd
	(Onverwacht) luid geluid	Angst	Schreeuwende mensen, geluid van machines, slecht ontwerp en opzet van de faciliteiten
	Te weinig ruimte	Geen bewegingsvrijheid, hitte stress	Teveel dieren in de containers ofkratten
	Ruwe omgang met dieren wanneer ze uit de kratten worden gehaald	Pijn, angst	Personeel niet vaardig, vermoeid personeel, hoge doorvoer snelheid, ontwerp van de kratten (te kleine opening)
	Kantelen van de containers ofkratten om de dieren op de lopende band te zetten	Pijn, angst	Slechte omgang met de containers ofkratten, apparatuur slecht ontworpen, gebouwd of gebruikt, snelheid waarmee de dieren gekanteld worden, lage snelheid van de lopende band waar dieren op terechtkomen
	Uitschudden van de kratten op de lopende band	Pijn, angst	Langzaam bewegende lopende band, snelle overgang tussen lopende banden

Elektrisch bedwelmen ⁶	Op de kop hangen ^{a,b}	Pijn, angst	Aanhaken van dieren ^{a,b} of op de kop hangen/rusten van dieren in een 'cone'
	Handmatig fixeren ^b	Pijn, angst	Aanbieden van de dieren aan de slachtlijn
	Aanhaken ^{a,b}	Pijn, angst	Aanhaken is onderdeel van de bedwelmingmethode elektrisch waterbad en soms ook van andere elektrische bedwelmingmethoden
	Niet goed aanhaken ^{a,b}	Pijn, angst	Personeel is niet vaardig, vermoeid personeel, ruwe omgang met dieren bij oppakken, snelle slachtsnelheid, haken niet aangepast voor omvang van de poten van het dier, kracht waarmee de dieren worden aangehaakt
	Geen optimale opzet van de slachtlijn (hoogteverschillen, bochten etc) ^{a,b}	Pijn, angst	Slecht ontwerp, lay-out en constructie van de slachtlijn
	Electrische schokken voorafgaand aan het bedwelmen ^a	Pijn, angst	Ruwe omgang met dieren tijdens het aanhaken, aanhaken van dieren met gebroken of ontwrichte vleugels, afwezigheid van ondersteunende borstplaten, haken passen niet, onjuiste positionering van het waterbad in relatie tot de slachtlijn en/of grootte van het dier, vleugel klapperen bij de ingang van het waterbad, overloop van water bij de ingang van het waterbad, geen elektrisch geïsoleerde oprit naar het waterbad
	Slecht elektrisch contact ^{a,b}	Bewustzijn, pijn, angst	Onjuist aanhaken (te kleine of lichte dieren, aanhaken aan één poot). Slecht of onderbroken contact tussen elektroden door vuil of incorrecte positionering, haken niet geschikt voor het dier, vieze en droge haken (geleiden elektriciteit niet goed)
	Te korte bedwelmingstijd ^{a,b}	Bewustzijn, pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, te snelle doorvoer van veel dieren in het waterbad
	Onjuiste elektrische parameters ^{a,b}	Bewustzijn, pijn, angst	Onjuiste keuze van elektrische parameters of apparatuur, slechte of gebrek aan kalibratie van de apparatuur, te lage spanning/stroom, te hoge frequentie voor de stroom die wordt geleverd, gebrek aan vaardig personeel, gebrek aan zicht op effectiviteit van de bedwelming, gebrek aan aanpassen van de instellingen om aan de eisen te voldoen

⁶ Er zijn verschillende manieren van elektrisch bedwelmen: **a.** het elektrisch waterbad: Blootstellen van het gehele lichaam aan een stroomsterkte die een gegeneraliseerd epileptisch beeld op het elektro-encefalogram (eeg) genereert en mogelijk ook tot fibrillatie of hartstilstand leidt in een waterbad **b.** elektrische bedwelming (uitsluitend kop): Blootstellen van de hersenen aan een stroomsterkte die een gegeneraliseerd epileptisch beeld op het elektro-encefalogram (eeg) genereert **c.** elektrische bedwelming (kop tot lichaam): Blootstellen van het lichaam aan een stroomsterkte die gelijktijdig zowel een gegeneraliseerd epileptisch beeld op het elektro-encefalogram (eeg) genereert als tot fibrillatie of hartstilstand leidt. Niet alle risico's zijn van toepassing op alle bedwelmingmethoden.

	Dieren krijgen niet allemaal de minimale stroomsterkte toegediend ^a	Bewustzijn, pijn, angst	Methode kan niet omgaan met de biologische variatie tussen dieren
CO ₂ bedwelmen	Blootstelling aan te hoge CO ₂ concentratie in de eerste fase	Pijn, angst, (respiratoir) ongerief	Gebrek aan vaardig personeel, geen/onjuiste kalibratie van monitors, slechte toediening van CO ₂
	Te korte bedwelmingsstijd	Bewustzijn, (respiratoir) ongerief	Gebrek aan vaardig personeel, geen monitoring, te hoge slachtsnelheid voor de capaciteit van het slachthuis
	Te lage CO ₂ concentratie	Bewustzijn, (respiratoir) ongerief	Gebrek aan vaardig personeel, geen gas monitoring, samenstelling van het gas, concentratie van het gas, geen goede verspreiding van het gas, methode van toediening van het gas
Verbloeden	Te lang tijdsinterval tussen bedwelmen en steken/doden	Bewustzijn, pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, te lange tijd tussen einde van de bedwelmingsfase en aansnijden
	Niet volledig aansnijden van halsslagaders of toevoerende bloedvaten	Bewustzijn, pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, bot mes, werking van de automatische aansnijder, niet beide halsslagaders aansnijden
	Aansnijden	Pijn	Gebrek aan vaardig personeel, onvoldoende bedwelmd, terugkeren van bewustzijn voordat het dier wordt aangesneden
	Herhaald aansnijden	Pijn	Gebrek aan vaardig personeel, onvoldoende bedwelmd, terugkeren van bewustzijn voordat het dier wordt aangesneden en beide halsslagaders de eerste keer niet goed aangesneden
	Druk op de nek wond uitvoeren	Pijn	Gebrek aan vaardig personeel, contact met de wond door het vasthouden van het dier of aanraking van de wond
	Doodbloeden (bij bewustzijn)	Pijn, angst, ongerief	Gebrek aan vaardig personeel, onvoldoende bedwelmd, terugkeren van bewustzijn tijdens het verbloeden
	Levend de broeibak in	Bewustzijn, pijn, angst, ongerief	Gebrek aan vaardig personeel, te kort verbloeding, bloedvaten niet goed aangesneden, onvoldoende monitoring op tekenen van leven,

Tabel 2. Overzicht van risico's voor dierenwelzijn in het slachtproces van runderen en varkens

Processtap	Risico	Consequenties voor dierenwelzijn	Mogelijke oorzaken van het risico
Aankomst	Te hoge lichaamstemperatuur	Hitte stress, vermoeidheid	Gebrek aan vaardig personeel, hoge omgevingstemperatuur en luchtvochtigheid, niet genoeg ventilatie in de vrachtwagen, lange wachttijd, onvoldoende ruimte om te kunnen liggen op de wagen (varkens)
	Te lage lichaamstemperatuur	Koude stress	Gebrek aan vaardig personeel, lage omgevingstemperatuur, geen bescherming (delen van de vrachtwagen open), lange wachttijd
	Te weinig ruimte	Geen bewegingsvrijheid, vermoeidheid, hitte stress	Gebrek aan vaardig personeel, teveel dieren in compartimenten van de vrachtwagen
	Te lang onthouden van voer	Langer dan noodzakelijk honger, vermoeidheid	Gebrek aan vaardig personeel, dieren te vroeg nuchter gezet op de boerderij, langdurig transport en/of wachttijd
	Te lang onthouden van water	Langdurig dan noodzakelijk dorst, vermoeidheid, hitte stress	Gebrek aan vaardig personeel, drinkvoorzieningen te vroeg weggehaald op de boerderij, langdurig transport en/of wachttijd
Lossen	Ruwe omgang van de dieren	Pijn, angst, verhinderen lopen van de dieren	Gebrek aan vaardig personeel, onjuiste omgang met de dieren, gebruik van elektrische oprijfmiddelen, onjuiste apparatuur
	Onjuiste opzet, constructie en onderhoud van het slachthuis	Pijn, angst, verhinderen lopen van de dieren	Helling te steil, lichtval, gladde vloeren, afwezigheid van beschermingswanden, opening tussen de vrachtwagen en de loskade
	(Onverwacht) luid geluid	Angst	Schreeuwende mensen, geluid van machines
Wachtruimte	Mengen van dieren die elkaar niet kennen	Pijn, angst, negatief sociaal gedrag, vermoeidheid	Mengen van dieren van verschillende boerderijen of uit verschillende hokken
	(Onverwacht) luid geluid	Angst	Schreeuwende mensen, geluid van machines, niet optimaal ontwerp en bouw van de faciliteiten
	Te weinig ruimte	Geen bewegingsvrijheid, problemen met rusten hitte stress	Teveel dieren in de hokken
	Onjuiste opzet, constructie en onderhoud van het slachthuis	Pijn, geen bewegingsvrijheid, problemen met rusten	Suboptimale inrichting van het slachthuis, niet of onvoldoende schoonmaken van de ruimten, water waarmee wordt schoongemaakt loopt niet goed weg
	Te hoge lichaamstemperatuur	Hitte stress, vermoeidheid	Te hoge omgevingstemperatuur, niet genoeg ventilatie in de wachtruimte, lange wachttijd
	Te lage lichaamstemperatuur	Koude stress	Te lage omgevingstemperatuur, geen bescherming tegen wind en regen, geen verwarming
	Te lang onthouden van voedsel	Langer dan noodzakelijk honger, vermoeidheid	Dieren te vroeg nuchter gezet op de boerderij, langdurig transport en/of wachttijd, lange wachttijd in wachtruimte
	Te lang onthouden van water	Langdurig dan noodzakelijk dorst, vermoeidheid	Drinkvoorzieningen te vroeg weggehaald op de veehouderij, langdurig transport en/of wachttijd, onvoldoende of geen drinkvoorzieningen in de wachtruimte

Verplaatsen en opdrijven	Onjuiste opzet, constructie en onderhoud van het slachthuis	Pijn, angst, verhinderen van lopen	Onjuiste opzet (helling, oprijfgang, hoeken), verlichting, geen solide muren, afleiding, slecht dagelijks onderhoud van de ruimte (gladde en vieze vloeren)
	Ruwe omgang met de dieren	Pijn, angst, verhinderen van lopen	Gebrek aan vaardig personeel, onjuiste omgang met dieren, (onjuist) gebruik van elektrische hulpmiddelen, haast. Dieren kunnen niet naast elkaar lopen, maar moeten achter elkaar.
	(Onverwacht) luid geluid	Angst	Schreeuwende mensen, geluid van machines en apparatuur
	Een groep dieren opdrijven zodat ze achter elkaar richting de bedwelmingsapparatuur lopen	Pijn, angst	Is onderdeel van het slachtsysteem, overmatig of verkeerd gebruik van elektrische hulpmiddelen, te hoge doorvoersnelheid
Elektrisch bedwelmen van varkens en runderen ⁷			
	Fixatie ^{a,b}	Pijn, angst	Aanbieden van de dieren aan de slachtlijn maakt onderdeel uit van deze bedwelmingsmethode
	Verkeerde plaatsing van de elektroden ^{a,b}	Pijn, angst	Te hoge doorvoersnelheid, onjuiste kalibratie/aanpassing van de apparatuur aan de grootte van het dier. Suboptimale of geen fixatie. Gebrek aan vaardig personeel.
	Slecht elektrisch contact ^{a,b}	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, personeel is vermoeid. Suboptimaal ontwerp en constructie van de apparatuur, onderbroken contact met het varken, instellingen niet goed aangepast op grootte en omvang van het dier
	Te korte bedwelmingsstijd ^{a,b}	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, te hoge doorvoer snelheid van dieren
	Onjuiste elektrische parameters ^{a,b}	Pijn, angst	Onjuiste keuze van elektrische parameters of apparatuur, slechte of gebrek aan kalibratie van de apparatuur, te lage spanning/stroom, te hoge frequentie voor de stroom die wordt geleverd, gebrek aan vaardig personeel, gebrek aan zicht op effectiviteit van de bedwelmingsmethode, gebrek aan aanpassen van de instellingen om aan de eisen te voldoen
CO ₂ bedwelmen van varkens	Blootstelling aan (te) hoge CO ₂ concentratie	Pijn, angst, (respiratoir) ongerief	Gebrek aan vaardig personeel, geen/onjuiste kalibratie van monitors, slechte toediening van CO ₂

⁷ Er zijn verschillende manieren van elektrisch bedwelmen: **a.** elektrische bedwelmingsmethode (uitsluitend kop): Blootstellen van de hersenen aan een stroomsterkte die een gegeneraliseerd epileptisch beeld op het elektro-encefalogram (eeg) genereert **b.** elektrische bedwelmingsmethode (kop tot lichaam): Blootstellen van het lichaam aan een stroomsterkte die gelijktijdig zowel een gegeneraliseerd epileptisch beeld op het elektro-encefalogram (eeg) genereert als tot fibrillatie of hartstilstand leidt. Niet alle risico's zijn van toepassing op alle bedwelmingsmethoden.

	Te korte bedwelmingsstijd	Bewustzijn, (respiratoir) ongerief	Gebrek aan vaardig personeel, geen monitoring, te hoge slachtsnelheid voor de capaciteit van het slachthuis
	Te lage CO ₂ concentratie	Bewustzijn, (respiratoir) ongerief	Gebrek aan vaardig personeel, geen gas monitoring, samenstelling van het gas, concentratie van het gas, geen goede verspreiding van het gas, methode van toediening van het gas
	Teveel dieren in de gondola	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, hoge slachtsnelheid
	Te lage temperatuur van het gas	Pijn	Gebrek aan vaardig personeel, geen gas monitoring, gas verdampt niet volledig
Mechanische bedwelmig bij runderen (schietmasker)	Fixatie en/of onjuiste fixatie	Pijn, angst	Immobilisatie van het dier en het fixeren van de kop s onderdeel van de bedwelmingsmethode
	Onjuiste plaatsing van het schietmasker en richting van het schot	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, vermoeid personeel, slechte fixatie, onjuiste plaatsing van het schietmasker door omvang van de kop
	Onjuister parameters bij gebruik van het schietmasker	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, onjuist keuze van apparatuur, onjuiste patronen en kracht, slecht onderhoud van het schietmasker, te smalle pin, te korte pin of lage snelheid waarmee het schietmasker afgeschoten wordt.
Verbloeden	Te lang tijdsinterval tussen bedwelmen en steken/doden	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, te lange tijd tussen einde van de bedwelmig en aansnijden (te laat optakelen, te grote afstand)
	Niet volledig aansnijden van halsslagaders of toevoerende bloedvaten	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, bot of te kort mes, te kleine opening waar het bloed doorheen naar buiten kan
	Aansnijden dieren bij bewustzijn	Pijn	Gebrek aan vaardig personeel, onvoldoende bedwelmd, terugkeren van bewustzijn voordat het dier wordt aangesneden, gebrek aan monitoring op bewusteloosheid voor aansnijden
	Levend de broeibak in	Pijn, angst	Gebrek aan vaardig personeel, te kort verbloed, bloedvaten niet goed aangesneden, onvoldoende monitoring op tekenen van leven